

KAHRAMAN ŞAKUL

II. VIYANA
KUŞATMASI

YEDİ BAŞLI
EJDERİN FENDİ

TİMAŞ TARIH

SAVAŞA GİDEN YOL

Osmanlılar, Habsburg Hanedanı idaresindeki Kutsal Roma İmparatorluğu'na Nemçe demekteydiler; biz de bu kullanımı tercih edeceğiz. Tarihte iki devlet arasındaki beşinci savaş (1683-1699) Osmanlıların Viyana'yı ikinci kez kuşatmasıyla anılır. Kuşatma dünya savaş tarihinde; hedef, yöntem, kapsam, idare tarzı ve yol açtığı sonuçlar ile müstesna bir yere sahip olagelmıştır. Dolayısıyla, bu cüretkâr girişimin nedenleri hala bir tartışma konusudur. Arka fonunu geleneksel fetihçi Osmanlı zihniyetinin doldurduğu tablonun ön fonunda 'kifayetsiz muhteris' Kara Mustafa Paşa'yı XIV. Louis ve asi Protestan Macarların ayarttığı genel kabul görmektedir. Osmanlı tarihçileri 19. yüzyılın ortalarından itibaren o devrin şartları içinden baktıklarında bilhassa Çehrin (1678) ve Viyana (1683) kuşatmalarının gereksiz olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Biraz da bu yüzden bu kuşatmaları şahsi nedenlerle açıklama yoluna gittiler.¹ Oysa İkinci Viyana Kuşatması'na giden yolu Kara Mustafa Paşa'nın yetimliği, yobazlığı, inatçılığı ve ihtirası gibi nedenlerden ziyade coğrafi konuma bağlı jeopolitik durum ve bunun vücut verdiği jeostratejik hedefler açmıştı.

İki hasım arasında 1526 – 1699 arasındaki en önemli sorun Osmanlıların 'Üngürüs vilayeti' dedikleri Macar havzasına kimin sahip olacağıydı. Coğrafi açıdan Panonya havzası batıda Alpler, doğuda ve kuzeyde Karpatlar, güneyde ise Sırp-Bosna sıra dağla-

1 Mesela bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuat*, I-II, 277-81.

rıyla çevrelenir. Doğu kapısı Belgrad, batı kapısı ise Viyana olan bu havza Osmanlıların 1526 tarihli Mohaç Zaferi'nden sonra zamanla üç parçaya bölününce yeni bir jeopolitik durum oluştu. Havzanın ortasını kaplayan ova doğrudan Osmanlı idaresine geçerken havzanın doğusundaki Transilvanya'da Erdel Beyliği (1547) adıyla Osmanlılara tâbi Protestan ve imtiyazlı bir eyalet kuruldu. Havzanın batısı ise Habsburgların elinde nüfusu büyük oranda Katolik Macarlardan oluşan Kraliyet Macaristan'ına dönüştü. Osmanlılar, buraya kısmen 'Orta Macar' demişlerdir. Yeni jeopolitik durum Hıristiyan Roma ile Müslüman Romanın birbirine karşıt geliştirdikleri evrensel imparatorluk hayallerini besleyen yeni bir jeostrateji doğurdu. 1526-1606 arasında havzadaki üstünlük mücadelesi Osmanlıların lehine sürdü. Öyle ki Viyana 1529'da kuşatıldığı gibi Nemçe havzanın kendi idaresinde kalan kısmı için Osmanlılara yıllık vergi vermek zorunda kaldı. 1606-1658 arası Erdel beylerinin havzayı kendi denetimleri altına alma çabasıyla şekillendi. Bu dönemde Nemçe Otuz Yıl Savaşları ile meşgulken Osmanlılar da İran savaşları ve iç kargaşa ile uğraşmaktaydılar. 1658-1683 yılları arasındaki 'Köprülüler Devri'nde Osmanlılar, tüm Macar havzasını ele geçirmek için çetin bir mücadeleye giriştiler.² Son evre Osmanlı tarihinde 'İkinci Altın Çağ' denilen 'Köprülüler Devri' ile çakışmaktadır. Köprülü Mehmet Paşa (1657-1661), oğlu Ahmet Paşa (1661-1676) ve damadı Mustafa Paşa'nın (1676-1683) sadaret makamını birbirlerinden devralmaları sonucunda siyaseti tekelleştiren Köprülüler, yeni bir yayılcı siyasete soyundular. Yayılcılığın ardındaki etkenlere baktığımızda en başta değişen uluslararası ortama tepki olarak geleneksel kuzey politikasının terk edilmesi gelmektedir. Yeni dönem Slovyakya'dan Volga havzasına uzanan bir yay görünümündeki kuzey serhaddinde batıdan doğuya

2 İnalçık, "1683 Viyana Seferi", 219-221; "Belgrad Akhisar manasına nehr-i Sava Tuna'ya karıştığı yerde bir şehir-i 'azim mülk-i Engurus'un miftahıdır", Mete, *Tarih-i Belgrad*, 507 (4a).

doğru Habsburg hanedanının saltanat sürdüğü Kutsal Roma İmparatorluğu (Nemçe), seçilmiş krallar ve soylular meclisi (*Sejm*) tarafından yönetilen Lehistan-Litvanya Ortak Tacı (Lehistan) ve Romanof Hanedanının idaresindeki Moskof Knezliği ile yeni bir mücadele süreci demekti.

Bir ‘şahinler hükümetini’ andıran Köprülülerin ikinci bir kaygısı iktidar konumunu meşrulaştırma ve pekiştirme çabasıdır. Viyana’da alınan hezimetin sonuna dek tutarlı bir yöntem izledikleri göze çarpmaktadır: siyasi gerilimi tırmandırma- diplomatik çözümsüzlük yaratma – fetih- aile vakıfları kurmak- zenginlik ve itibar edinme. Bu sayede Viyana Kuşatması’ndan sonra bile Köprülü ailesi devam etmiş ve bünyesinden pek çok önemli devlet adamı çıkartmıştır.³ Üçüncü unsur ise bu devirdeki Osmanlı yayılmacılığını meşrulaştıran ideolojik yaklaşımdı. Bu yaklaşımın bir ayağı Osmanlı sınırlarında hasım devletlere karşı ayaklanan ve etnik-dini kimlikleri idarecilerinden farklı olan halkları himaye etme iddiasıydı. Kamanıçe (1672), Çehrin (1678) ve Viyana (1683) kuşatmalarıyla sonuçlanacak olan savaş ilanlarında Osmanlıların öne sürdüğü gerekçe kendilerine sığınan serhat halklarını korumak olmuştur. Transilvanya bölgesi Otuz Yıl Savaşları esnasında gitgide baskı gören Protestan unsurların toplandığı bir sığınak haline çoktan gelmişti. 1648’den itibaren kuzey uçlarda Lehistan Kozakları ve 1670’lerde Nemçe’ye karşı isyan eden Macar Protestanları Osmanlı himayesinde tampon devlet kurma potansiyeline sahiptiler. Bu süreçte Köprülüler Katolik hasımlar Venedik, Lehistan ve Nemçe’ye karşı Girit ve Lehistan’da Ortodoks halkları (Rumlar ve Kozaklar), Macaristan’da ise Protestan halkları desteklemek suretiyle yeni bir yayılmacı siyaset gütmeye olanağına kavuştular. Böylece Kandiye (1648-1669), Uyvar (1663), Kamanıçe (1672), Çehrin (1678) ve Viyana (1683) kuşatmalarının tamamında saldırgan taraf

3 ‘Şahinler Hükümeti’ nitelemesi ve fetihçi zihniyet ile aile menfaati arasındaki bağ için bkz. Kolçak, “Şahinler’in Pençesinde”, 26-27, 46.

Osmanlılar olduğu hâlde bu gerekçe —ilk örnek hariç— savaş ilanını ahlaken meşru bir zemine oturtmak maksadına hizmet etti.

Jeopolitik Durum: Yeni Kuzey Politikası

Osmanlıların geleneksel kuzey politikası İstanbul'a başta hububat, köle ve kürk akışı aksamamın diye Karadeniz'in güvenliğini sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu politika Moskoflar ile Lehistan arasındaki dengeyi gözetmek, Kırım Tatarları aracılığıyla bozkırları denetim altında tutmak ve stratejik önemi haiz kıyı bölgelerinde güçlü garnizonlar bulundurmak suretiyle sürdürülmekteydi. Karadeniz'de 1620'lerden itibaren Kazak baskınlarının ortaya çıkması Moskof Knezliği'nin gitgide Karadeniz ve Kafkasya'ya sokulması ve Lehistan'daki iç karışıklıkların baş göstermesi gibi gelişmeler yüzünden geleneksel kuzey politikası sürdürülemez bir hâl almaya başladı. İlk kez tarihçi Metin Kunt'un dile getirdiği ve günümüzde kabul gören yaklaşıma göre Köprülüler; işte bu geleneksel kuzey politikasını değiştirme yoluna gittiler.⁴

Otuz Yıl Savaşları'nı bitiren Vestfalya Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1648 senesi Batı Avrupa için olduğu kadar Orta ve Doğu Avrupa için de önemli bir yıldır.⁵ Kuzey hattında Lehistan ve Nemçe devletlerinde güneyde ise Venedik'te çözülme emareleri görülmekteydi. Osmanlılar, Girit'e saldırırken Zaporog Kozaklarının atamanı (hetman) Bohdan Himelnitski (Khmelnysky) tüm Kozakları birleştiren Kozak Devletini (Atamanlık: 1648-1657) kurarak tabi olduğu Lehistan'a meydan okudu. Toprak sahibi Katolik Lehlere karşı köylü Ortodoks Kozaklar

4 Kunt, "17. Yüzyılda Osmanlı Kuzey Politikası Üzerine Bir Yorum", 111-16; İnalçık, "The Origins of the Ottoman-Russian Rivalry", 47-106.

5 1648 senesinin önemi için bkz. Barker, 85; bu devirde Macaristan'ın durumu için bkz. Molnár, 118-39.

isyan başlatırken Erdel (Transilvanya) Beyi II. György Rakoçi [Rákóczi] (1648-1658) fırsattan istifade Eflak-Boğdan'a muhallat olup Kozak isyanı, Moskof ve İsveç hücumuyla boğuşan Lehistan'a müdahale etmeye girişti. Bu gelişmeler Osmanlıların ilgisini kuzey serhatlerine çekti.

İlk başta Osmanlıların arzusu yeni arazi kazanmaktan ziyade kuzey serhatlerindeki istikrarsızlığın Osmanlı İmparatorluğu'na sıçramasını önlemek gibi durmaktadır. Bu durumda yeni kuzey politikasının birincil unsuru merkezi idareyi uçlara yayma çabası oldu.

Birinci Adım: 1657-1661

Köprülülerin ilk başta dışarıda karşılaştıkları iki temel sorun uzayıp giden Venedik Savaşı ve kuzey sınırlarında Osmanlı hükmünün aşınması idi. Bu sorunlara ilk müdahale Çanakkale Boğazi'ndeki Venedik ablukasının kırılması (1657) ve kuzeyde Yanova (1658) ve Varad'ın (1660) fethiyle geldi. Rum Ortodoks Patriği III. Partenios Moskof Çarını Bizans İmparatoru yapmak maksadıyla asi Erdel'in himayesindeki Eflak Beyi Şerban ile mektuplaşmakla itham edilip asıldı (1657) ki Osmanlı tarihinde bir ilktir. Osmanlılar ne zamandır kendilerine tâbi olan Kırım, Erdel, Eflak ve Boğdan'ın Otuz Yıl Savaşları'na katılmasından rahatsızdılar. Zira Osmanlılar iç buhranlar ve Girit'te batağa saplanan Venedik Savaşı nedeniyle bu mücadeleden uzak durmayı seçmişti. Tâbi devletler ise katılmayı...

Köprülüler dönemi, Ukrayna tarihinde Yıkım Çağı (1657-1686) denilen döneme denk düşer. Katolik Lehistan'ın Ortodoks olan Kozaklara zaman zaman dinsel baskılar yapması, köylülerin çoğu Ukraynalı iken toprak sahiplerinin Leh soyluları olması gibi sorunlar zamanla bir Kozak isyanına sebebiyet verdi. Sürekli savaş hâli ve asayiş bozukluğu ile şekillenen bu dönemde Kozak Devletinin başı Ataman Himelnitski Lehistan ve Moskof

Knezliği'ne karşı bir denge unsuru olarak doğrudan Osmanlı müdahalesine taraftardı. Fakat Bâb-ı Ali Kandiye Kuşatması yüzünden Venedik Savaşı sürerken Lehistan ile savaşmayı da göze alamazdı. Bu yüzden Himelnitski'nin yardım taleplerine rağmen kuzeye doğrudan müdahale etmedi. Fakat 1644-1654 arasında Lehistan'a karşı bir Tatar-Kozak ittifakı belirdi ki ortak düzenledikleri akınların bir kısmına Evliya Çelebi'nin III. İslam Giray Han'ın yanında katıldığını *Seyahatname*'sinden aşınayız.⁶

Serhat güçlü devletlerin arasında sıkışmış bir gri bölgeydi. Uç bölge halkları kendi akıbetleri için istikrarsız dönemlerde bir o tarafa bir bu tarafa bağlılık sunarak bir nevi hamisi bol (*poli-vasalaj*) bir düzen içinde ayakta kalmaya çalışırlardı. Himelnitski bu yüzden Kozak Devletinin istikbali için bir yandan da Moskoflarla görüşüyordu. Osmanlı ve Leh tepkisinden çekinen Moskova önceleri soğuk baksa dahi nihayet Pereyaslav Antlaşması (1654) ile Kozakları himayesi altına almayı kabul etti. Neticede Leh-Moskof Savaşı çıktı ve 13 sene sürdü (1654-1667).

Kırım Tatarları, Kozaklarla beraber Lehistan ve hatta İsveç'e karşı akına çıkarken Erdel Beyliği de İsveç ile bir olup Lehistan'ı ele geçirme planları yapıyordu. 1547 senesinde Osmanlılara bağlı imtiyazlı bir eyalet olarak kurulan Erdel'in (Transilvanya) beyleri Gábor Bethlen (1613-1629) ve I. György Rakoçi (1629-1648) Osmanlı merkezi idaresine Köprülüler Devrinden önce hâkim olan istikrarsızlığı fırsat bilip bağımsız hükümdar gibi davranmaktaydılar. Bilhassa Erdel Voyvodası II. György Rakoçi'nin (1648-1658) çabasıyla Vestfalya Antlaşması'nda Erdel'in bağımsız bir devlet gibi telakki edilmesi kaygı vericiydi. Eflak-Boğdan'ı denetimi altına alıp İsveç ve Brandenburg'un [gelecekte Prusya] desteğiyle ve Kozaklarla beraber Leh Kralı olmak için 1657'de Lehistan'a saldırınca Bab-ı Ali'nin sabrı taşıtı.

6 Kozak isyanı için bkz. Ostapchuk, "Cossack Ukraine", 123-52; Jorga, c. IV, 157-59; Evliya Çelebi, *Seyahatname* [YKY], VI/119 vd.

Erdel'i hizaya getirmek amacıyla III. Partenios asılırken 1658'de Kırım Tatarlarının da katıldığı bir askeri sefer düzenlendi ve Erdel'in güneybatı kısmındaki güçlü Yanova kalesi fethedildi. Devamında Varad'ın da fethi ile birlikte merkezi idareye bağlı Yanova ve Varad eyaletleri kuruldu. Nihayet serbest seçim ilkesini çiğneyerek doğrudan atanan önceki beyler Ákos Barcsay (1658-1661) ve Janos Kemény'ye [Kemyenoş] (1661) göre daha itaatkâr bulunan Kalvinist alim ve asilzade Mihali Apafi 1661'de Erdel Beyi atandı.

İkinci Adım: 1661-1669

Köprülülerin sınırlarda güvenliği tesis etmeye yönelik ikinci müdahalesi yine Macar serhaddinde oldu. Apafi'nin Erdel Beyi atanmasını kabul etmeyen Nemçe Kemény'yi desteklemeye devam edince dördüncü Osmanlı-Nemçe Savaşı çıktı. Günümüzde Slovakya sınırlarında bulunan Uyvar Kalesi'nin fethi (1663) Osmanlıların Yukarı Macaristan bölgesine sızmalarını mümkün kıldı. Viyanalıların kuşatma korkusuyla şehri terk etmeye başlamalarına rağmen korkulan olmadı. Ertesi sene ise Raba Muharebesinde (Szentgotthárd, 1664) alınan yenilgi kestirme güney rotasını takiben Viyana'ya yürüme olasılığını ortadan kaldırdı. Böylece Viyana Osmanlılarla barışın yenilenmesiyle sonuçlanan 1644-45 müzakerelerinden sonra bir kez daha Nemçe'nin çok zayıf bir anında muhtemel bir kuşatmadan kurtulmuş oldu. O sefer Osmanlılar uzun müzakerelerden sonra Nemçe yerine Venedik'e savaş ilan etmişler ve Girit'in fethiyle 25 yıl uğraşmışlardı. Cephede alelacele imzalanan Vasvar Barışı (1664) ile Nemçe Osmanlı yanlısı Mihali Apafi'ye muhalefet etmeyi bırakırken Osmanlılar da yıllık haraç taleplerinden vaz geçtiler. Erdel bu şekilde tekrar Osmanlı buyruğuna girdiği gibi Yukarı Macaristan'da Uyvar ve etrafı Osmanlı idaresine geçti.

Mevcut barış geleneksel olarak Nemçe yanlısı olan Katolik ve bazı Protestan Macar soylularını derin hayal kırıklığına uğrattı.

Artık Nemçe'nin kendilerini koruyamayacağına ikna oldukları için kısa vadede Nemçe idaresinden kurtulmak ve uzun vadede Ortaçağ Macar Krallığını ihya etmek için bir araya geldiler. Vasvar Antlaşması'ndan dolayı kızgın olan bazı Alman soylular da onlara katıldılar. Başını Ferenc Wesselényi'nin (Macar Palatini/başvekil) çektiği meşhur Wesselényi Komplosuna (1664-1671) katılanlar Estergon Başpiskoposu György Lippay, Başhakim Ferenc Nádasdy, Hırvat banı Péter Zrínyi ve Macar soylularından Ferenc Frangepán, I. Ferenc Rakoçi (II. György'nin oğlu) ve István Tököli gibi evliliklerle akrabalık münasebeti kurmuş önemli soylu ailelerdi. Komplocular aralarında Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere bazı devletlerin desteğini almak istediler. XIV. Louis mali yardımda bulunurken Osmanlılar Kandiye Kuşatması nedeniyle somut destek vermediler. Hatta bir görüşe göre Viyana'yı komplodan haberdar ettiler. Komplonun ortaya çıkmasıyla Nádasdy, Zrínyi ve Frangepán gibi elebaşılar idam edildiler; Wesselényi ve Lippay evvelce ölmüştü. I. Ferenc Rakoçi ise Katolik annesi Sophia Bathory'nin af dilemesi sonucunda 400.000 taler (233.000 kuruş) tazminat karşılığında serbest bırakıldı.⁷

Osmanlılar açısından Venedik ile savaş bitmeden ne Ukrayna'da ne de Macaristan'da yeni bir maceraya atılmanın mümkün olamayacağı açıktı. Bu nedenle tüm güçleriyle Kandiye'nin fetihine koyuldular. Kuşatmanın son safhası iki yıl sürdü ve uluslararası bir soruna dönüştü. Osmanlılar Venedik'in yanı sıra başını Fransa'nın çektiği güçlü bir Haçlı filosuyla savaşmak zorunda kalsalar da 1669 senesinde Girit artık Osmanlı idaresindeydi.

Kuzey yayının doğusunda ise Himelnitski'nin ölümünden sonra Kozak Devletinin tarihe karışması bir dönüm noktası oldu. Leh-Moskof Savaşı sürerken Kozak önderleri hem bu iki

7 Gökbilgin, 180-210; Çapraz, "İmre Thököly'nin Kâtibi", 173; Kolçak, "1664 Vasvar", 48-50 ve Kolçak, "Şahinler'in Pençesinde", 32-33, 37; Stoye, 39-40; Barker, 21-23; Wagner, 149-151.

devlete karşı özerkliklerini korumaya çalışıyor hem de eski Kozak Devleti'ni ihya etmek bahanesiyle birbirleriyle savaşıyorlardı. Andrusovo Antlaşması (1667) Özü Suyunun (Dinyeper) sağ/batı yakasını (Ukrayna Kozakları/kardeş Kozaklar) Lehistan'a ve sol/doğu yakasını (Rus Kozakları) Moskoflara bırakmak suretiyle Ukrayna'yı iki hâkimiyet sahasına böldü. Zaporog bölgesini ise Kırım Tatarlarına karşı ortak Leh-Moskof himayesinde bir tampon bölge ilan etti. Kozaklar bu tarihten sonra tekrar Osmanlılara meylettiler. Zaten Osmanlılar da kuzey uçlarda iki güçlü devletin belirmesini sakıncalı buluyordu ve artık Venedik ile barıştığı için tüm dikkatini kuzeye yöneltmeye hazırды.

Üçüncü Adım: 1669-1681:

Lehistan ve Ukrayna'da Kargaşa

Üçüncü adımda Osmanlılar yaygın orta ve doğu kısmına yoğunlaştılar. Himelnitski'nin takipçisi Ataman Petro Doroşenko (1666-1676) iki yaka Kozakları arasında bitmek bilmeyen mücadelelerde Osmanlıları kendi tarafına çekme siyaseti güdererek 1669'da resmen himaye talep etti. Böylece Köprülüler için Lehistan hükmündeki batı Ukrayna'ya doğru yayılma fırsatı doğdu. Osmanlılar 1672'de Lehistan'a sefer açarak Kamaniçe ve Podolya'yı fethettiler. Sonrasında kuzeydeki Lviv şehri ancak yüklü bir ödeme karşılığında Osmanlıların eline geçmekten kurtuldu. Ne var ki Osmanlı-Lehistan Savaşı yıllık haraç talebiyle umulmadık bir şekilde uzadı; Osmanlılar tüm asır boyunca Kanuni Devrine özenerek eski haraç uygulamasını başka isimler altında canlandırmak istemişlerdir.⁸

8 Ukrayna'daki Yıkım Dönemi için bkz. Magosci, 215-231 ve Subtelny, 139-60; bu dönemde Osmanlı-Leh ilişkileri için temel başvuru eseri, Kołodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*.

Macaristan'da Hoşnutsuzlar Devri

Macaristan'da ise sular durulmadı. Macar tarihinde Hoşnutsuzlar Devri diye bilinen döneme girildi. Nemçe idaresi Wesselényi Komplosunu bertaraf ettikten sonra Viyana sarayında etkin Cizvit ve Kapuçin tarikatlarının da etkisiyle Katolikliği siyasî sadakatle bağdaştırdı. İmparator Leopold 1679'a dek sürececek mutlakiyetçi baskı politikalarına başladı. 2000 kadar soylu tutuklandı ve topraklarına el konuldu. Yukarı Macaristan'ın Protestan merkezleri olan Trnava ve Kosice'de yoğunlaşan Cizvit faaliyetlerine hız verildi. Pek çok Macar, Erdel'e ve Osmanlı Macaristan'ına kaçtı. 1672'de çıkan isyan kolayca bastırılınca Hoşnutsuzlar Erdel ve Osmanlı desteği olmadan başarılı olamayacaklarını idrak ettiler. Sadrazam Fazıl Ahmed Paşa ise Lehistan ile savaş sürdüğünden dolayı Hoşnutsuzlara destek vermediği gibi Erdel Beyi Apafi'ye de karışmasını yasaklamıştı.

Hoşnutsuzlar olarak bilinen Protestan Macar isyankârlar 1673'ten itibaren *Kuroczok* (Türkçe telaffuzu 'kurotsok') diye anıldılar. Osmanlı kaynaklarına "kurs/kuruç" diye yansıyan bu kelime "Haçlılar" demektir ve önderleri Imre Tököli (1657-1705) ile anılırlar. Wesselényi Komplosuna katılan István Tököli kuşatma altında ölmeden oğlunu Transilvanya'ya kaçırmayı başarmıştı. İmparator Leopold tarafından babasının mirasından men edilen Imre 1672/73'te Yanova Beylerbeyi Vezir Cerrah Kasım Paşa'dan himaye istedi ama reddedildi. 1675'te himaye talebini doğrudan İstanbul'a ilettiğinde Fazıl Ahmed Paşa ise Leh savaşı nedeniyle bir kez daha talebi geri çevirdi.

Fransa-Felemenk Savaşı: 1672-1678

Kuruzlar, 1674'ten itibaren Fransa ve Lehistan'ın yeni kralı III. Jan Sobieski'den destek görmekteydiler. XIV. Louis'nin Kuruzları desteklemesi Fransa-Felemenk Savaşı'nda (1672-78) düşman Nemçe'yi doğudan sıkıştırma stratejisinin bir gereği idi. Fransa'nın Flandirya'ya saldırmasıyla başlayan Fransız-Felemenk

Savaşı (1672-78) bir anda tüm Avrupa'yı pençesine aldı. Nemçe, İspanya, Brandenburg ve Danimarka-Norveç Felemenklerin yanında yer alırken İngiltere (1672-74) ve İsveç Fransa'nın yanında yer aldı. Fransa ani bir saldırıyla Felemenk Cumhuriyetinin büyük bölümünü 1672 Mayıs'ında ele geçirdi ve Felemenkler tüm ülkeyi sular altında bırakarak Temmuz'da durumu dengelediler. Nihayet Ağustos 1678 ve Ekim 1679 arasında Nijmegen'de imzalanan bir dizi barış antlaşması ile barış tesis edildi. Fransa başta Maastricht olmak üzere bir dizi yeri İspanya ve Felemenk Cumhuriyetine iade ederken bugünkü Fransa-İsviçre sınırındaki Franche-Comté gibi önemli yerler ile İspanyol Felemenkinde (günümüzde Belçika ve Lüksemburg'u kısmen içeren bölge) bazı yerleri aldı. Ayrıca Orta Avrupa'da Philippsburg'u Nemçe'ye iade ederken Freiburg ve civarını aldı. Gelgelelim, XIV. Louis bu kazanımları yetersiz bularak Nemçe'ye Nemçe'yi doğudan Kuruzlar ile sıkıştırıp; Ren civarında genişleme emellerine ulaşmak istedi. Bu planın bir parçası Osmanlıları Nemçe ile savaştırmak olduğu için Osmanlılarla Lehleri barıştırmak istiyordu.⁹

Kara Mustafa Paşa'nın Sadrazam Oluşu ve Macar Sorunu

Osmanlıların Nemçe-Macar sorununa müdahale etmesi 5 Kasım 1676 tarihinde Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa atanmasına yorulmaktadır. Oysa politika değişikliği tek bir adamın koyu ihtirasından ziyade jeopolitik durumdan kaynaklanmıştı. Eylül 1676'da Lehistan ile barış imzalandıktan sonra Fazıl Ahmed Paşa Kuruzlara yardım fikrine daha ılımlı bakmaya başlamıştı. 1669'dan beri Fransa sefiri olan Nointel Markizi Charles François Olier de sadrazamı Lehistan savaşını bitirip Kuruzlara destek vermeye teşvik etmekteydi. Belki de elçi olarak en büyük başarısı

9 Hoşnutsuzlar meselesinin 1681'e dek seyri için bkz. Rycout, 28-74; Çapraz, "Kuru Hareketi", 67-69; Barker, 28-29, 32-34, 68; Stoye, 34-35, 43; Silahdar, 770 [103b].

ek maddelerle genişletilip Lozan'a dek süren 1673 Fransız kapitülasyonlarını almaktı. Fazıl Ahmed Paşa'nın ani vefatı yüzünden Kuruzlara destek politikası sanki yeni sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın kibir ve açgözlülüğünden kaynaklanan şahsi bir tercihmiş gibi anlaşılmıştır. Nitekim yeni sadrazamın eskisine nazaran yabancı elçilere ve tüccarlara karşı sert ve mağrur davranması bu inancı beslemiştir. Bilhassa kendisine tebrik ziyareti düzenleyen Nointel'i huzurunda alçak bir iskemleye oturtmaya kalkması yüzünden çıkan diplomatik rezalet meşhurdur.¹⁰

Sadaret değişikliği zamanında kuzeyde yeni bir tehlike belirdi. Doroşenko Kozaklar arasında itibarını kaybedince payitahtı Çehrin'i Moskoflara teslim edip Moskova'da inzivaya çekilmişti. Nicedir 'kafir Müslümanlarla' iş birliği yapıp Ukrayna'nın mahvolmasına yol açmakla itham edildiği gibi taraf değiştirdikten bir ay sonra imzalanan (Eylül 1676) İzvança (Zuravno) Antlaşması (tasdiki Nisan 1678) Leshistan savaşını bitirirken Kozak bağımsızlığı veya muhtariyetini tanımamaktaydı. Bu gelişme üzerine Osmanlılar Çehrin'i almak için 1677'de Şeytan İbrahim Paşa'nın seraskerliğinde ve Kırım Tatarlarının katılımıyla Çehrin'e saldırdılar. Bu esnada Macar diyarı hareketlenmişti. Varşova'da bulunan ve Fransız asıllı Lehistan kraliçesi Maria Kazimiera'nın (merhum Leh kralının duldu Mariette; Sobieski'nin Marysieńka'sı) kardeşi olan Fransa elçisi Béthune'un Kuruzlar lehine çabası sonuç vermişti. Sobieski, Viyana Kuşatması esnasında Osmanlıları çok hırpalayacak olan güneybatı Lehistan'ın namılı Lubomirski sülalesinden Prens Jerome Lubomirski'nin emrinde 4000 Lehin

10 Fazıl Ahmed Paşa'nın politika değişikliği için Koehler'e (s. 61-64) müracaatla Barker, 68; Stoye, 41; Sadrazamın ihtirası ve savaşçı tutumu hk. Kretschmayr, 19 (Venedik elçisi Civrano'nun 1682 tarihli raporu) ve Dalérac, ?; Kandiyeye Kuşatması'nda Venedik'e yardım eden Fransa'nın Croix aracılığıyla iletilen İngiltere ve Ceneviz tüccarı gibi %3 gümrük ödeme, Kızıldeniz'de ticaret yapma ve Kutsal Mekanlarda hamilik talepleri soğuk karşılandı. Frenk ticaret gemilerine Fransız bayrağı takma zorunluluğu da kaldırılmıştı, bkz Zinkeisen, c. V, 13-16.

Kuruzlara yardım için Macaristan'da savaşmasına razı oldu. Ayrıca 1677 senesinde Kuruzlar, Erdel ve Fransa'nın ortak hareket etmesini ön gören bir antlaşma Fogaras'ta imzalandı. Fransa ve Lehistan'dan maddi yardım gören Tököli 1677'de asilere komuta etmek için Erdel'den ayrıldı. İstanbul'a gelen elçileri ise Sadrazamdan yardım sözü aldılar. Bu gelişmeler üzerine Viyana Macar soylularıyla bir toplantı tertip ederek genel af ilanı ve müsadereyi sonlandırma kararını açıkladı. Tatmin olmayan Hoşnutsuzlar Tököli'nin liderliğinde 1678'de Murány, Tököli ailesinin mülkü Oravsky, Banská ve Bystrica gibi Yukarı Macaristan'ın önemli maden şehirlerini kısa bir süre için işgal ettiler.¹¹

Macaristan'da Nemçe-Kuruz mücadelesi devam ederken başarısızlıkla sonuçlanan I. Çehrin Kuşatması'nda fatura Selim Giray'a kesildi. Azledilip yerine İkinci Viyana Kuşatması'nın kötü ünlü Tatar Hanı Murad Giray atandı. Kara Mustafa Paşa komutasında Çehrin'e ikinci bir sefer düzenlendi. Tatar Hanı ve Sadrazamın iş birliği sayesinde 1678 yılının Ağustos sonlarına doğru Çehrin alınıp yakıldı fakat Osmanlı-Moskof Savaşı 1681'e dek sürdü. Bahçesaray Antlaşması ile Rusya sağ yakada Kiev'i alırken Osmanlıların sağ yaka Kozakları üzerindeki hakimiyetini tanımak zorunda kalmıştı.

Osmanlılar geleneksel olarak uça bir memleket fethettikleri vakit onu vasalet (tâbi) devlet kabul etmekteydiler. Bu özerk devletlerin bir kısmı yeni fetihlerle iç bölgeye dönüşünce merkezi idareye bağlandılar (Bulgar ve Sırp örnekleri). Serhat bölgesinde kalanlar ise tampon bölge gibi addolunarak imtiyazlı konumlarını korudular (Dubrovnik, Eflak, Boğdan, Kırım, Erdel örnekleri). Tâbi devletleri tekrar denetim altına almak amacıyla girilen faaliyetler on yıl içinde kuzey yayını dışa gererek onların uçla alakalarını kesme imkanı doğurmuştu. Süreç içerisinde geçmişte

11 Gelişmeleri Macarca kaynaklardan derleyen bir yüksek lisans tezi için bkz. Orcan, 20-28; Barker, 51; Stoye, 27.

örnekleri görüldüğü üzere onlar da rızalarına mugayir olarak merkezi yönetime bağlanabilirlerdi. Evliya Çelebi kuşatmadan çok önce gördüğü Çehrin'in fethi için dua ettiği vakit Tatarların 'o zaman bize rağbet kalmaz' diye söylendiğini kaydeder. Evliya; bu hikâyeyi Viyana hezimetini öğrendikten sonra Osmanlı-Tatar sürtüşmesinin arka planını vermek için uydurmuş olabilir. Gelgelelim, bu durum gerçeği değiştirmez. Kırım Hanlığı Osmanlılara kendi isteğiyle tâbi olan bir ülkeydi ve Lehistan ve Moskof Knezliği gibi devletlerle diplomasi onların aracılığıyla yürütülüyordu. Tatarlar Osmanlıların kendi nüfuz alanlarına doğru yayılma arzusunu desteklemiyorlardı. Üstelik hasım devletler de Osmanlı yayılcılığını kolayca kabul edeceğe benzemiyorlardı. Nitekim Çehrin'in fethi akabinde *Miracü'z-Zafer* yazarı (Behçeti) aslında 6 sene önce fethedilen batı Ukrayna'daki Kamaniçe Kalesinin ancak şimdi alınmış addolunması gerektiğini söyleyerek yeni jeopolitik durumda kuzey serhaddinde emniyet tesis etmenin hiç de kolay olmadığını ortaya koymaktadır. Belirtelim ki Osmanlılar yakılan Çehrin'i elde tutma imkânı bulamazken Moskoflar tıpkı Lehler gibi yenilgiyi kabul etmemiş ve 3 yıl daha savaşmışlardı.¹²

Yeni Papa XI. Innocent'in Haçlı Diplomasisi

Katolik Fransa ve Lehistan'ın Katolik Nemçe'ye karşı Protestan Kuruzları desteklemesi 1676'da Papa seçilip XI. Innocent unvanını alan Benedetto Odeschali'yi (1611-1689) tasalandırıyordu. Yeni papa 17. yüzyılın liderlik vasıfları düşük evvelki papalarından çok farklıydı. Adam kayırmacılık ve yolsuzluğa son vermesi herkeste saygı uyandırmıştır. Ayrıca doğucu-Osmanlı karşıtlığı-olması Nemçe Sarayında Doğucu ve Batıcı-Fransa karşıtları- hiziplerin çekişmesini etkiledi. Osmanlılara karşı hayalini kurduğu yeni bir haçlı seferi için bir savaş hazinesi bile

¹² Bu çağda Osmanlılar ve tâbileri arasındaki ilişkilerin evrimi hk. Kârman ed., *Tributaries and Peripheries*; Evliya, V/82; Behçeti, *Miracü'z-Zafer*, 152 a-b.

oluşturmaya başladı. Batıda XIV. Louis ile Leopold'ü barıştıırıp doğuda Osmanlıları'na karşı bir kutsal ittifak kurabilmek için daha Fransa-Felemenk Savaşı bitmeden temsilcisi Francesco Buonvisi (1673-1675) aracılığıyla Osmanlılarla savaş halinde olan Varşova'yı Nemçe tarafına çekmeye çalıştı. Fakat 1675'in Eylül ayında Lehistan'ın Fransa ile gizli ittifak (Jaworow) kurmasına misilleme olarak Nemçe Lehistan'a karşı Moskoflar ile müttefik olmuştu.

Leh Meclisi Osmanlılarla savaşı resmen sonlandıran ve haraç konusunu rafa kaldıran İzvança Antlaşmasını 16 Nisan 1678'de onaylasa bile Podolya'nın Osmanlılara bırakılmasından hoşnut değildi. Leh tarihçilere göre Müzakere için İstanbul'a gönderilen elçi Gniński'nin gördüğü kötü muamele ve Osmanlıların tavizsiz tutumları Sobieski'yi Nemçe ve Papalık ile yakınlaşmaya itti. Müttefiki Fransa'nın Leh çıkarları uğruna Osmanlılara yeterince baskı yapmadığı gerekçesiyle de Fransa'dan uzaklaştı. Oysa tahta seçildiği vakit Osmanlılarla Moskoflara karşı ittifak imzalayıp dikkatini Baltık tarafına ve Brandenbug'a çevirmek istiyordu. Papalık Osmanlı karşıtlığını canlı tutmak amacıyla Leh soyluları İzvança Antlaşması'na karşı tahrik ediyordu. Bu gelişmelerin sonucunda Sobieski 1678'de Kuruzlara destek için Lehistan'da asker toplanmasını yasakladı.¹³ Artık tıpkı Papa gibi Osmanlılara karşı bir haçlı seferini savunuyordu. Derhal Viyana, Venedik, Roma, Amsterdam, Londra, Madrid, Lizbon ve Moskova'ya elçiler gönderdi. Moskova İstanbul ile barışmaya çalıştığı için teklifle ilgilenmezken Viyana'nın savunmaya yönelik bir ittifaka sıcak baktığı anlaşıldı. Diğerleri ise mali yardımda bulunabileceklerini ima ettiler.

13 450 kişilik Leh elçilik heyeti İstanbul'a girerken Kara Mustafa Paşa "Elçilik için çok fazla, Konstantiniyye'yi almak için ise çok azlar" demiş, atlarının gümüş nallı olduğunu öğrenince de "Nal gümüş, fakat kafa kurşun" diyerek Lehlerle alay etmişti. Gelişmeleri Leh kaynaklarından derleyen bir doktora tezi için bkz. Arık, 127-140.

On yedinci yüzyıl boyunca bu tür haçlı tasarıları zaman zaman gündeme gelmiştir. 1679 senesinde Papanın hamiliğinde somut bir savaş planı geliştirilmişti bile. Uzun süre İstanbul'da yaşayan Kapuçin keşişi Paolo da Lagni'ye ait tasarı çok cepheli bir savaşla Osmanlıları yıkma stratejisini savunuyordu. İnan Şahı doğuda, Lehistan ve Moskof Knezliği Doğu Avrupa'da (Ukrayna), Nemçe Macaristan'da, Venedik ise Dalmaçya'da Osmanlı ülkelerine saldıracaktı. Denizlere gelince, Fransa Filistin ve Mısır'a hücum ederken İspanya da Kuzey Afrika'ya sefer düzenleyecekti. Keşiş Ege'yi istila etme görevini Papalık Devletleri, Malta, Floransa ve Cenova'ya veriyordu. Nihayet, bu saldırılar sonucunda "Arabistan Kralı" ve Mezopotamya'daki paşaların da isyan etmelerini ummaktaydı. Keşişin bu planını Sobieski'ye İstanbul'dayken ahabalık kurduğu Lehler aracılığıyla ilettiğine inanılır. Plan dönemin siyasî gerçeklerine uygun düşmese bile Papa ve Sobieski'nin tasarılarına uygundu.

Yeni Papa ayrıca karizmatik Kapuçin vaiz Peder Marco d'Aviano'nun (1631-1699) 1680'de Viyana saray camiasına katılmasıyla Nemçe cephesinde de işi sıkı tutabilmiştir. Osmanlıların Viyana hezimetinin mimarlarından olan zayıf mizaçlı Lothringen (Lorraine) Dükü Karl'ı iki defa sağlığına kavuşturan bu adam bir doğucu olarak Papanın kutsal ittifak fikrinin Viyana sarayındaki yılmaz savunucularından biri olacaktı.¹⁴

XIV Louis'nin Nemçe-Lehistan Yakınlaşmasını Önleme Çabası

XIV. Louis gücünün zirvesine Nijmegen'de barışın sağlanmasıyla ulaşmıştı ve artık "güneş kral" olarak yüceltilmekteydi. 1679'dan itibaren Orta Avrupa'da Ren'in doğusunda arazi talep etmeye başlayıp günümüzde Fransa-Almanya-İsviçre sınırlarında olan Alsace ve Lothringen üzerindeki davasını sürdürdü. Papa iki

14 Stoye, 62-63; Barker, 52, 74-79, 103-109; Coyer, 279-80; Arık, 141-44.

tarafı uzlaştırmak için Viyana'daki temsilcisi Buonvisi vasıtasıyla Leopold'ü taviz politikasına sevk etmeye çalıştı ama çabaları sonuçsuz kaldı. Söylentilere göre XIV. Louis bazı elektörlerle ileride kendisini veya onun adayını Kutsal Roma İmparatoru seçmeleri yönünde pazarlıklar yürütüyordu. Bu nedenle onun Lehistan, Osmanlı İmparatorluğu, Macaristan ve Transilvanya'da yürüttüğü diplomasi Nemçe'nin gözünde pek ala imparatorluk tacını ele geçirmek için olabilirdi. O devirdeki bazı gözlemciler XIV. Louis'nin Osmanlıları Nemçe'ye saldırtıp Nemçe yenilince de Orta Avrupa'nın kurtarıcısı olarak Osmanlıların karşısına dikileceğini ön görüyorlardı. Öte yandan XIV. Louis Osmanlıların Nemçe'yi yok edebileceğine muhtemelen inanmıyordu. Nitekim İstanbul'daki elçileri hiç değilse Çehrin Seferinden (1678) bu yana Osmanlıların içten çürüdüklerini ona rapor etmekteydiler. Tek amacı Leopold'ü iki ateş arasında bırakarak Ren bölgesindeki taleplerini kabul ettirmek olsa gerektir.

Fransa 1680 senesi boyunca elçisi Béthune aracılığıyla Lehistan-Nemçe yakınlaşmasını önlemeye çalıştı. Eylül ayında Markiz de Vitry Fransa'nın yeni Lehistan elçisi olarak vardığında Lehler Fransızların Leh dostluğunu temin etmek için hiçbir somut girişimde bulunmayacaklarını anladılar. Fransa Lehistan'a saldırıya uğraması takdirinde muğlak bir yardım söz vermişti. XIV. Louis ayrıca 1679 senesinin sonlarında Nointel'in yerine İstanbul'a yeni elçi Guilleragues'ı gönderdi. Elçiye İstanbul'da Tököli'yi destekleme ve Osmanlıları Nemçe'ye karşı kışkırtma talimatı verilmişti.

Sobieski aslında Nemçe'nin savunmaya yönelik ittifak teklifine olumlu bakıyordu. Siyasî rakipleri ise onun bu ittifakı ve haçlı seferini desteklemesini tahtı oğluna bırakmak için zemin oluşturma çabasına yormaktaydılar. Sobieski'nin itibarını artırma girişimlerini baltalamak amacıyla savunma ittifakı önerisini reddedip Nemçe'nin geri çevireceği zannıyla saldırıya yönelik bir ittifak imzalanmasını istediler. Sobieski ise ittifakın ön şartı

olarak büyük oğlu Jacob'un bir Habsburg prensesi ile evlenmesini ve Fransız kayınpederi d'Arquien Markizi için Habsburg İmparatorluğu içinde bir prenslik öne sürdü. Oysa Viyana'nın tutumu artık değişmekteydi. Nemçe elçisi Zierowski aslen Leh olup Lehistan'da siyasî dengeleri Fransız meslektaşlarına göre daha iyi biliyordu ve Viyana'ya 21 Mart 1680'de Sobieski'nin ön şartlarını kabul etmeyi önerdi. Ayrıca oybirliği şartı aranan Leh Meclisinde rüşvet yoluyla soyluların reyini baştan güvence altına almak için bolca para istedi. Yeni Fransız elçisinin kuru vaatleri neticesinde Fransa'ya güvenemeyen Leh asilzadeleri ise 1680 sonlarında Nemçe ile ittifaka daha olumlu bakmaya başladılar.¹⁵

Bu diplomatik gelişmeler yaşanırken Macaristan'da süregiden savaş 1679 senesinde veba salgını ile tavsamıştı. Fransa'nın ilave toprak talepleri, imparatorun Viyana'dan Linz'e kaçmasına sebep olan veba salgını ve Bohemya köylü ayaklanmaları ile köşeye sıkışan Viyana 1680'in Ocak ayında Apafi tarafından Kuruzların generali atanan Tököli'ye karşı taviz politikasını benimsemeye mecbur kaldı. Tököli'nin Kasım ayında kazandığı ufak bir başarıdan sonra ateşkes ilan edildi ve 1680 Mart'ında Trnava'da müzakerelere başlandı. Tököli Kuruzları Erdel destekli bir bastırılmış soylu haklarını geri almaya dayalı bir hareket olmaktan çıkartıp kendi idaresi altında bir bağımsızlık mücadelesine dönüştürme gayretine giriştiği için Erdel ile arası bozulmuştu. 1680 yazında Tököli'nin Yukarı Macaristan'da ata mülkü Kéşmarok kalesini ele geçirmesi nedeniyle Avusturya yine Hoşnutsuzlarla müzakerelere başladı. 1681 Haziranına dek ateşkes ilan edildi.¹⁶

15 Louis'nin imparatorluk hayali hk. Kretschmayr, 16 (Lepold'den elçilere) ve 24-25 (Venedik elçisi Foscarini'nin raporu); Barker, 81, 113-115, 124; Stoye, 60-61, 76-79.

16 Çapraz, "Kuruz Hareketi", 72-73; Barker, 394-95.

Dördüncü Adım: 1681-1683

Bu diplomatik gelişmeler yaşanırken Osmanlılar bir kez daha Macar havzasına dönmeye karar verdiler. 1680 başlarında yeni Nemçe elçisi Baron Christoph von Kunitz İstanbul'a vardı. Kunitz'in asıl talimatı 1684 senesinde süresi bitecek olan Osmanlı-Nemçe barışını yenilemektir. Batıda tamamen Fransa ile uğraşmak isteyen Nemçe doğuda sorun istemiyordu. Kunitz yaptığı görüşmelerde Osmanlıların Avrupa gelişmelerini takip ettiklerini ve lafı ısrarla Nemçe-Fransa sürtüşmesine getirmelerinden işinin zor olacağını derhal anladı. Ağustos ayında artık Osmanlıların Nemçe'ye saldırmayı tasarladıklarından endişe duyuyordu. Gerçekten de Hammer'e göre elçi Nointel 1679'da görevi bitmeden önce Venedikli mühendis Barozzi'den Yanıkkale ve Komaron'un tahkimat planlarını Kara Mustafa Paşa'ya vermişti. O sene görevi biten Venedik elçisi Morosini de raporunda benzer endişeler dile getirmiştir.¹⁷

Birinci Osmanlı-Kuruz Harekâtı

28 Şubat 1681'de bir fermanla Leopold Kraliyet Macaristanı'na dayattığı mutlakiyetçiliğe son verdiğini ilan ederek iki ay içinde geleneksel Macar meclisinin (Diet) Sopron'da toplanması talimatını verdi. Mayıs'ta toplanan meclise İmparator Leopold de katıldı. Öncelikle yakınlarda lağvedilen Palatinlik makamı ihya edildi. İmparator aynı zamanda Macar Kralı idi ve Macaristan'ı Palatin namında Macar olması şart koşulan bir başvekil aracılığıyla yönetmekteydi. Meclis üyelerinin onayıyla Pál Esterházy Palatin atandı; Osmanlı kuşatması esnasında Leopold'e sadık kalan nadir Macar soy beylerinden biri olacaktı. Öte yandan Nemçenin Protestan ve Evanjelik Macarların haklarını genişletme taleplerine pek sıcak bakmadığı Sopron'da anlaşıldı.

¹⁷ Barker, 117-118, 122; Hammer, VI, 315.

Tököli Sopron'a temsilci göndermediği gibi 20 Mayıs'ta ateşkesi sonlandırdı. Sopron'da oturumlar devam ederken Kuruz elçileri Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa aracılığıyla 21 Temmuz 1681'de İstanbul'da kabul edildiler. Osmanlılar Tökeli'nin askeri yardım talebini kabul etmeden önce Fransa'nın tutumunu öğrenmek için 1681 yazında Fransa'nın Nemçe ile savaşıp savaşmayacağını Guilleragues'a sorup durdular. Fransa Osmanlıların 1681 başında Moskof savaşı bittiği için artık Macaristan'a müdahale edeceklerini tahmin ediyorlardı. Gelgelelim, Osmanlı-Fransız ilişkileri pürüzsüz değildi. Amiral Abraham du Quesne emrindeki bir filo Fransız tüccar gemilerine musallat olan Trablus korsanlarını takiben önce Trablusgarbı (Ağustos 1680) sonra da onların sığındığı Sakız Limanını (Temmuz 1681) bombalayınca Osmanlıları Nemçe'ye karşı kışkırtma tasarıları tehlikeye düştü. Korsanların zorla teslimini sağlamak amacıyla bombalanan Sakız kasabasında can kaybı yaşandığı gibi pek çok ev ve caminin zarar görmesi Osmanlıları küplere bindirdi. 1682 Mart'ında Fransa özür dileyip tazminat ödeyene dek bu sorun devam etti. Hatta bir Kapuçin olan peder Michel Febvre 1675'te yazdığı 'Türk İmparatorluğunu' parçalama hakkındaki risalesini 1682'de yeniden basmıştır. Bu gelişme nedeniyle Viyana Osmanlı-Fransa yakınlaşmasından kuşku duymaya başladı ve Kunitz'in uyarıları inandırıcılığını kaybetti.¹⁸

XIV. Louis, Lehistan'ı kaybetmemek için gönülsüzce Leh Kraliçesinin babasına soyluluk vermeye razı olduğu gibi elçi Vitry'ye bolca altın sikke gönderdi. Sobieski de henüz Fransa ile tamamen kopmak istemediğinden Leh-Nemçe ittifakı hala bir tasarıdan ibaretti. Ayrıca Leh Kralı artık Kuruzlara kuşkuyla

18 Barker, 132; Stoye, 44-45; Silahdar, 772-76 [103b-104a]; Silahdar müzakerelerde Fransızları mahcup sunarken elçi Guilleragues Varşova elçisi Vitry'ye yazdığı mektuplarda sıfır taviz politikasıyla Osmanlıları sindirdiğini ve onların Fransa'yla savaş ihtimalinden çekindiklerini iddia eder, bkz. Dalérac, 335-40'ta kayıtlı mektuplar; Djuvara, 209-212.

bakmasına rağmen onları tamamen elden çıkarmamak için yanlarına bir temsilcisini gönderdi. Nemçe elçisi Zierowski rüşvet yoluyla ulaştığı mektuplar sayesinde Macarların geleneksel Aziz İstefan tacını Tököli'nin Sobieski'nin oğlu Jacób'a önerdiğini keşfedince bir hayli şaşırıldı. Belli ki Tököli her ihtimali düşünerek sağlamcı olmaya çalışıyordu.

İstanbul'da Tököli'nin temsilcileriyle yürütülen görüşmelerin sonucunda Orta Macaristan'ın merkezi Kösiçe (Kashau/Kaşav), Honod ve Fülele (Fila'kovo) gibi kalelerin Osmanlı askeri yardımıyla Nemçe'den geri alınması kararlaştırıldı. Ayrıca Fransa Kuruzlara yüklü mali yardımda bulunmuştu. 1681 Eylül ayında Varad Beylerbeyi Hasan Paşa'nın seraskerliğinde ve Apafi'nin emrindeki Erdel kuvvetlerinin de katılımıyla Vasvar Barışına aykırı inşa edilen Vespirem ve Kallo kaleleri ele geçirildi. Ne var ki Apafi ile yıldız barışmayan Tököli Tokay'a çekilirken Erdel Beyi de ülkesine döndüğü için Nemçe buraları kısa zamanda geri aldı. Hasan Paşa'nın da etkisiyle İstanbul, Tököli-Apafi çekişmesinde Tököli'yi haklı bularak seferden önce Apafi'ye Orta Macaristan'ın idaresini veren ahdnameyi iptal etti; yeni aday artık Tököli idi.¹⁹

Tököli'nin Partium Lordu Olma İddiası

Tököli,cephedeki olumsuzluklar üzerine Aralık ayında tekrar ateşkese razı olup Viyana ile görüşmelere başladı. Viyana zaten XIV. Louis'nin saldırganlığı yüzünden doğuda taviz politikasını derinleştirmeye dünden razıydı. Güneş Kral Strasbourg'a saldırmış ve Eylül'de Milan taraflarındaki Casale'yi işgal etmişti. Kasım'da ise Flandrya'da karşılanmayan taleplerinin telafisi olarak Lüksemburg şehrini kuşattı. İmparator Leopold'ün Batıcıları desteklemesinde en büyük pay sahibi 1681 senesinde Viyana'ya gelen İspanyol elçi Borgomanero Markizi Don Carlos de Este

19 Gökbilgin, 203; Çapraz, "İmre Thököly'nin Kâtibi", 174; Haffemayer, 822-23; Barker, 124; 1681 hareketinin ayrıntıları için bkz. Rycout, 74-92.

(1622-1695) idi. Belirtelim ki 1718 senesinde Osmanlıların Belgrad'ı Nemçe'ye terk etmesine neden olan meşhur Mareşal Savoylu Eugene'in Viyana'daki ilk hamisi de bu İspanyol mar-kizidir.

İmparator Tököli ailesinin müsadere edilmiş mülkünü geri vermeye hazırdı. Ne var ki artık Osmanlı desteğiyle hareket eden Tököli isteklerini artırmıştı. Altı hafta içinde kendisinin İmparatorluk Prensi unvanıyla onurlandırılmasını, Protestanlara inanç özgürlüğü tanınmasını ve taraftarlarının mülklerinin iadesini istedi. Belki de en önemli talebi bir zamanlar Rakoçi'nin idaresinde olup 1670'lerde Hoşnutsuzlar ve sonra da Kuruzların güç odağı haline gelen Yukarı Macaristan'ın doğusundaki "Yedi Kazayı" (*Comitat*) "Partium Lordu" unvanı ile yönetme arzusuydu. Bu unvan ilk kez İmparator II. Maximilian tarafından 1570 senesinde Yanoş Szigmunt Zápolyo'ya bahşedilmişti. Yedi kaza ise 1645-48 arasında Viyana'nın I. György Rakoçi'ye bıraktığı Bereg, Ugocsa, Szatmár (Çatmar), Szabolc (Çapolok), Zemplén, Abaujvár ve Borsód'tan ibaretti. Bu bölge kabaca Partium diye adlandırılıyordu. Osmanlılar burayı "Orta Macar" tabir etmekteydiler. Silahdar burayı Nemçe, Tut (Slovakya), Erdel, Uyvar, Eğri arasında kalan arazi olarak tarif eder. Kabaca merkezi Karpatların güneyindeki Kosiçe şehri olup, Pojon'un kuzey ve doğusuna düşer. Pojon, Piso tarafından kurulan Posonium kentine Macarların verdiği isim olup Nemçe'nin Pressburg dediği şehirdir ve günümüzde Slovakya'nın başkenti Bratislava'dır; Osmanlılar da Macarları takiben o devirde Yukarı Macar diyarının bir parçası kabul edilen bu kente Pojon demişlerdi.

Meşruiyet arayışı içerisindeki Tököli'nin bir başka talebi kendisinden 14 yaş büyük olup II. György Rakoçi'nin oğlu Ferenc Rakoçi'nin 1676'da ölümüyle dul kalan İlona ile evlenmekti. İlona, Wesselenyi Komplosuna katıldığı için 1670'de idam edilen Peter Zrínyi'nin kızı olup Hoşnutsuzlar kampındaydı. Eski kayınvalidesi Zsófia Báthory Viyana taraftarı bir Katolik olup

bu evliliğe karşıydı. Kuzeydoğu Macaristan'ın en varlıklı soyluları olan Rakoçi ve Báthory ailelerinin mirasçısıydı ve torunları reşit olana dek miras yönetimini İmparator Leopold'e bırakmak suretiyle Ilona'yı mirastan dışlamıştı. 1680'de ölünce bu evlilik için sadece imparatorun onayına ihtiyaç vardı. Tököli onay karşılığında Osmanlılarla barışının yenilenmesi için arabuluculuk vaat ediyordu.

Nemçe Osmanlılarla arabulucusuz görüşmeye karar verdi. Zaten Osmanlıların savaş niyetleri hakkında Kunitz'in yaptığı uyarılar değindiğimiz gibi Viyana'da abartılı bulunmaktaydı. Barışı yenileyene dek Kuruzları idare edip sonra haklarından gelme planı uyarınca Ağustos 1681'de Bologna Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi profesörü olan Kont Alberto Caprara'yı özel temsilci sıfatıyla İstanbul'a gönderme kararı alındı. Ne var ki Sopron'daki oturumlar ve Tököli ile müzakerelerin uzaması yüzünden Caprara ancak Şubat 1682'de yola çıkıp Nisan 1682'de İstanbul'a varabildi. Tököli'nin elçileri ise 9 Ocak 1682'de çoktan İstanbul'a varıp Osmanlılarla Orta Macaristan'da Nemçe idaresindeki kazaların ortak hareketla alınması ve Tököli'nin Orta Macar Prensi olarak tanınması hakkında uzlaşmışlardı; Tököli iki yıl içinde tüm Macaristan'ı Osmanlı idaresine sokma sözü vermişti. Caprara bu adamlara İstanbul'dan dönerlerken Budin'de rastladı ve arazi vermeden barışın olmayacağına dair kanaatını daha İstanbul'a varmadan Viyana'ya rapor etti. Zira Viyana ona arazi verme yetkisi tanımayıp sadece barışı mevcut şartlarla uzatma talimatı vermişti.²⁰

Fransa ve Nemçe Arasında Diplomatik Savaş

Ren kıyılarında işlerin sarpa sarması nedeniyle XIV. Louis'nin Kuruz isyanına her zamankinden çok ihtiyacı vardı. Fakat Fransızların asilerle teması ancak rengini belli etmeyen

20 Çapraz, "Imre Thököly Gözüyle", 128; Barker, 120-23, 134-35, 153, 383, 411; Stoye, 48; Silahdar, 769 [103a].

Lehistan üzerinden mümkün oluyordu. Fransızların 100.000 taler (~58.000 kuruş) değerinde maddi yardım vaat etmeleri Tököli'yi isyanı sürdürmeye cesaretlendiren sebeplerden biridir. Tököli Sobieski'ye ilkbaharda askeri harekate başlayacağını daha Şubat sonunda bildirmişti. Elçi Guilleragues önceki yaz sergilediği isteksizlik sebebiyle Apafi'nin yerine Tököli'nin Erdel Beyi atanacağına dair dedikodular duymuştu ki bu durumda Erdel Nemçeye yaklaşabilirdi. Viyana'daki İspanyol elçisine göre bu plan Apafi'nin padişaha gönderdiği zengin hediyeler sayesinde suya düşecektir. Guilleragues tüm Osmanlı ricalinin Macaristan'a müdahaleden yana olduğunu gözlemlemişti. Kendisine asıl ileri hareketin 1682 yazında olacağı ve Apafi'nin zorla da olsa bu sefere katılacağı söylenmişti. Fransa Osmanlı cephesini sağlama almak maksadıyla Mart 1682'de Sakız hadisesinden dolayı resmi bir özürname sunarak meseleyi tatlıya bağlamaya çalıştı. Fakat Nisan'dan itibaren yeni gelişmeler İstanbul'da Fransa'yı zorda bıraktı. Nemçe elçisi Kunitz Lehistan ile ittifak kurdukları dedikodusunu yaydığı gibi XIV. Louis'nin Fransız veliahdını Kutsal Roma İmparatoru seçtirmek istediği söylentileri ortalığı kaplamıştı. Guilleragues, Caprara'nın İstanbul'a vardığı vakitlerde bu söylentileri itibarsız kılmaya çaba sarf etmekteydi. Üstelik Amiral Duquesne Guilleragues'a Sakız hadisesi nedeniyle yapılan kötü muameleye kızıp Çanakkale önlerine gelmişti. XIV. Louis bu icraatı öğrenince Amirale derhal çekilmesini emrederek vaziyeti düzeltmeye çalıştı.

Avrupa cephesinde ise Güneş Kral Lüksemburg kuşatmasını kaldırdı. Resmi gerekçesi Osmanlı tehdidi yaklaşırken Hristiyanlığa zarar vermek istememesiydi. Fakat İngiltere'nin yükselen tepkisini dikkate alarak aslında Avrupa'da Fransa karşıtı bir ittifak kurulmasından çekinmekteydi. Nitekim 10 Haziran 1682'de Protestan Prens Waldeck-Alaman Dağı Muharebesinde imdat ordusunun merkezine kumanda edecektir-Laxenburg İttifakının imzalanmasını sağladı. Antlaşma küçük Alman prensliklerini muhtemel Fransız saldırısına karşı Ren kıyılarını korumak ama-